

РЕЗЕНЗИЯ
ОТ
ПРОФ. Д-Р ВАЛЕНТИН ПЛЕТНЬОВ
НА
ДИСЕРТАЦИЯТА ЗА ПРИДОБИВАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА И
НАУЧНА СТЕПЕН „ДОКТОР” ОТ ПРЕСЛАВ ИЛИЕВ ПЕЕВ
НА ТЕМА: „ПАЛЕОГЕОГРАФИЯ НА ПРИСТАНИЩНИТЕ АКВАТОРИИ
В ДРЕВНАТА МОРСКА ИСТОРИЯ И КУЛТУРА
ПО ЗАПАДНОТО ЧЕРНОМОРИЕ”

Процедурите по конкурса, провеждан в Института по Океанология към БАН по областта на „Природни науки, математика и информатика“; професионално направление: 4.4. „Науки за Земята“; научна специалност: „Океанология“ към настоящия момент са спазени, съгласно ЗРАСРБ. Правилно са комплектовани необходимите документи на докторанта, в които е отразена неговата дейност. Докторантът има четири публикации по темата и открити двадесетина цитирания на негови работи от наши и чужди учени.

Характерът на темата предопределя и структурата на дисертацията, която се състои от въведение, шест глави с текст и илюстративен материал, съответните изводи, списък на използваната литература от 361 заглавия, приложение със списък на илюстрациите (7 карти и 138 изображения) или общо 265 страници. Обект на изследването са пристанищните басейни от праисторията и Античността по Западното Черноморско крайбрежие, а териториалният обхват включва цялото Западно Черноморие от делтата на р. Дунав и Истрия на север до Финопалис на юг.

Темата на предложената дисертация е актуална поради идеята да бъде разрешен поне от части въпросът за характера, функциите и изгледът на древните пристанищни басейни по Западното Черноморие. Разбира се кандидатът умело се е възползвал от натрупаната от края на XIX и XX век значителна информация за пристанищната система по западното крайбрежие на Черно море. Съвсем уместно и правилно е разгледал крайбрежието не само като участък от сушата и прилежащия шелф, но и фактът, че през цялото им историческо развитие тези свързани територии са били осушавани и наводнявани нееднократно. Поради това той е заложил като една от своите основни задачи изясняването на природните условия през вековете и отражението им върху пристанищната система по брега, а от там и върху древното корабоплаване и търговия. Видно е, че другите основни цели са проследяването на археологическите ландшафти в районите на древните и антични пристанища по западните черноморски брегове, както и реконструкцията на бреговите линии и пристанищните басейни от дълбока древност до към края на VI в.

Трябва да отбележа, че с някои малки изключения, все още няма цялостно изследване върху пристанищната система по Западнопонтийското крайбрежие, особено по отношение на комплексният интердисциплинарен подход. Само, чрез него може да изясни културно-историческото развитие на черноморските брегове и непосредствения им хинтерланд. В тази връзка докторатът правилно си е поставил първостепенната задача да изясни развитието на природните условия през вековете, отражението им върху пристанищната система и ситуирането на пристанищните басейни.

Изследването е направено и въз основа на резултатите от провеждането на подводни проучвания при археологически и други експедиции с участието на кандидата.

Смятам, че дисертантът е съумял успешно да се справи с поставените от него задачи, а именно анализът на геоложките, геоморфоложките, биостратиграфски, палинологички данни за черноморския регион. Според мен като неспециалист в тази област, той правилно е изяснил геоложките и геоморфоложките фактори и процеси, повлияли на формите на релефа; образуването на речните долини и пясъчните коси, абразията като мощен фактор за формирането на бреговата линия.

Намирам, че темата и нейното решаване е много важно поради фактът, че дисертантът много умело е успял да съчетае археологическите и исторически данни за Черноморския регион и Средиземноморието с изясняването на колебанията на черноморското ниво от късния палеолит до днес, като същевременно е анализирал фактологически материал и систематизирал на информацията за древните пристанищата по Западното Черноморие. Разбира се не мога да пренебрегна и успешното според мен възстановяване на древните брегови линии и на пристанищните басейни през Античността.

Историографският преглед и състоянието на проучванията по темата е направен в **Първа глава** на дисертацията. В нея са проследени данните за контактите и взаимният обмен на информация в миналото, за който съвременните изследвания показват действително, че се осъществявали най-интензивно по море. Съвсем уместно докторантът отбелязва, че културният живот на древните хора е бил най-успешен по морските и речните крайбрежия. Той се съсредоточавал около пристанищата, разположени в удобни заливи, и в близост до плодородни територии. Пределно е ясно, че преди съпоставянето на конкретните данни от археологическите разкопки трябва да бъдат съпоставени с модификацията на терена, причинена от природните и антропогенните намеси.

Според мен дисертантът е успял да разкрие в пълнота сведенията за географията на Черно море и конкретно за Западното Черноморско крайбрежие и пристанищната в съчиненията на редица антични и средновековни историци и географи. Правилно е отбелязал и засвидетелствания през последните десетилетия легендарен информационен пласт, който е по-ранен от данните които имаме след навлизането на елините и тяхното заселването им по черноморските брегове.

Във Втора глава на дисертацията са разгледани основните етапи в историята и културата на Западното Черноморието. Мисля, че в нея успешно са проследени основните етапи в историята и културата на Западното Черноморие, разбира се и връзката с общата Средиземноморска история. За първия период е прието времето от ранния неолит до средата на V хил. пр. Хр., когато се утвърждава на произвеждащата икономика и класическия тип родови общини, които по-късно се трансформират в най-ранните държавни образувания. Вторият проучван период е времето на късния халколит (втора половина на V хил. пр. Хр.). Следващият, трети период обхваща ранната бронзова епоха (средата/края на IV хил. пр. Хр.–края на III хил. пр. Хр.). Той е близък до предходния от късноенеолитното общество, когато се наблюдават същите политически процеси, макар и не така ярко изразени, които подготвят почвата за многообразната късна бронзова епоха. Четвъртият основен период в историята на западните черноморски брегове е късната бронзова епоха (1600/1500 г. пр. Хр.–1200/1100 г. пр. Хр.). Период в който вече може да се говори за траките, заели територията на Западнопонтийското крайбрежие. Петият период е между края на II хил. пр. Хр. и края на VI в. пр. Хр., когато се формират тракийските племена, населяващи и понтийските брегове започва създаването на древноелинските апойкии

по Западното Черноморие. Засилват се и икономическите и културните контакти с Егейско море и Източното Средиземноморие, намалели през първите векове на ранната желязна епоха. Шестият период обхваща времето от края на VI/началото на V в. пр. Хр. до средата на I в. сл. Хр., когато е върхът в обществено–политическото развитие на тракийските племена. В последният седми период е обхванато времето от включването на Черноморското крайбрежие в пределите на Римската империя до края на Античността и установяването на Ранното средновековие (края на VI в. – началото на VII в.).

В третата глава на дисертацията е направена палеогеографска характеристика на Западното Черноморие. Тема по която не съм специалист, но имам наблюдения от някои предходни публикации, на различни специалисти, а и от изследвания на докторанта. В нея са разгледани скални банки, абразионни тераси, които са били стари участъци от сушата, и които сега са под водата. Такива има по цялото протежение на Българското Черноморие. Те маркират древни брегови линии при по-ниско морско равнище. Доказано е, че самите банки през отделни етапи от развитието на брега са били част от материка, а впоследствие и острови. Правилно е обърнато внимание, че в следствие на абразионната дейност редица археологически обекти са пострадали или напълно унищожени. Съвременните изследвания на холоценските делти на реките показват, че тяхното формиране започва преди около 8000 години, което е пряко свързано с колебанието на нивото на Черно море, както и с образуването на крайморските езера. Лиманите и лагуните са типични форми за българското крайбрежие, като конфигурацията им повтаря контурите на древните брегови линии, удавени през холоцена. Много от новите, построени през Античността градове, които са разположени на бреговете на крайморски езера, са се превърнали в пристанищни центрове.

В работата внимателно е проследено и покачването на морското равнище, когато са се образували пясъчни коси, които преградили устията на реките, затлачили са пристанища и в резултат се формирали езера, като геологическите данни умело са съчетани с историческите текстове на редица автори като Полибий и Страбон.

Доказано е, че праисторически селища по Българското крайбрежие се намират на дълбочина от 6 до 9 м под съвременното морско ниво, но при по-ниското ниво на Черно море през халколита и ранната бронзова епоха те са били разположени на първите незаливни тераси в приустиеви части, а не на дървени платформи или пилоти. Факт е, че данните от археологията позволяват хронологически да се уточнят етапите на лиманообразуването и динамиката на палеогеографското развитие на тези участъци от крайбрежието, където има човешко присъствие.

В Четвърта глава са проследени колебанията на нивото на Черно море от късния палеолит до днес. Обърнато е внимание, че през последните десетилетия археолози, историци, геолози отделят все по-голямо внимание на движението морското ниво, като търсят задоволителни обяснения на различни събития по крайбрежието на морето. Разгледано е движението на морското ниво през различните геологически епохи от кватернера насетне, както и връзката между Черно и Средиземно море и Световния океан. Представени са интересни и добре онагледени данни за движението на морското равнище и влиянието му върху живота по бреговете. Важно е да се отбележи, че движението на морските води много умело е подкрепено с факти от археологическите изследвания с примери от западния бряг на Черно море, с потънали селища и некрополи от халколита и бронзовата епоха, както и по-късно през Античността. Определени са основните фази на движение на нивото на морето: Новоевксинската регресия, обхващаща времето от 30 000 до около 8 000 години; Новочерноморска трансгресия отпреди около 8000 години до края на III хил. пр. Хр.,

когато черноморското ниво достига до -11 m под съвременното; Повишение на нивото в края на III хил. пр. Хр. Проследява се от прекъсването на живота в крайбрежните селища от ранната бронзова епоха и продължава до средата на II хил. пр. Хр.; От средата на II хил. пр. Хр. до края на VI–началото на VII в. е Фанагорийската регресия. Черноморското ниво през къснобронзовата епоха е приблизително около -1.6 –5 m под съвременното. Пикът на регресията (-5 m под съвременното ниво) трябва да се отнесе към V–III в. пр. Хр. Ниското ниво на Черно море, се запазва и в периода III–IV в. сл. Хр., като вече има тенденция на повишаване на водите. Черноморското ниво достига до -2 –3 m в края на VI в. сл. Хр.; Нимфейската трансгресия, която продължава до началото на XIII в.; През Късното средновековие има слабо понижение на черноморското ниво (т. нар. Корсунска регресия) и накрая съвременното покачване на морското ниво, което започва през втората половина на XVII в., продължава и днес.

Много важна е пета глава на дисертацията, в която са описани пристанищата по Западното Черноморие, като е започнато с една обща характеристика на понятията и термините, а и местата на разположение на пристаните. Пристанищата уместно са разделени на три групи: естествени, с инфраструктура и временни или пристанища – убежища. За естествени са определени тези, при които конфигурацията на бреговата линия оформя закътани стоянки, където корабите могат да извършват товаро–разтоварителни работи, а пристанищата – убежища предлагат места за криене от морските бури. Обърнато е внимание, че те се откриват само по анкражите, които без съмнение сочат естествени пристанища, защитени от носове, рифове или острови. Защото най-сигурното свидетелство, че даден залив е бил пристанище, е намирането на котви и щокове, както и разбира се, на керамичен материал. Поради това докторантът отделя специално внимание на типологизацията и датировката на откритите по нашите брегове каменни котви, оловни щокове и железни котви.

Обърнато е внимание и на местата и на градежът на пристанищата, като най-древните кейове са правени от забити в дъното дървени колове с дъсчена настилка върху тях. Същинските изкуствени пристанища с вълноломи и кейове започват да се строят в Средиземноморието през архаичната епоха от около IX–VIII в. пр. Хр. насетне.

Разгледано е подробно и развитието на пристанищната система през енеолита, ранната и късната бронзова епоха. От тогава са проследени осемнадесет потънали праисторически селища. Много е вероятно тези селища или поне някои от тях да са изпълнявали функции и на пристанищни центрове. Отбелязано е, че корабоплаването в Черно море през късната бронзова епоха е сред слабо проучените моменти от обществено-икономическото развитие на черноморския регион и Югоизточна Европа. До момента в черноморския басейн няма открито корабкрушение, подобно на тези от Средиземноморието, макар че има огромен брой каменни котви, открити при подводни археологически експедиции по българския бряг, единични находки от критско–микенския период и няколкото известни до момента метални слитъци от Източна България. Пристанищата от късната бронзова епоха в Черно море се локализируют и определят като такива почти единствено по анкражите и единичните находки на каменни котви и на метални слитъци.

Докторантът се спира най-подробно на пристанищната система през Античността (VII в. пр. Хр.–VI в. сл. Хр.), когато след Елинската колонизация пристанищната система по западнопонтийските брегове се разраства. Уместно отбелязва, че пристанищните акватории, определени по анкражите от каменни котви с отвори, продължават в почти всички случаи да се използват и през Античността. Този факт подсказва за приемственост и континуитет между второто и първото хилядолетие пр. Хр. Подробно са разгледани данните регистрираните по исторически и археологически път антични пристанища, където са намирани котви и/или части от

тях по Западното Черноморие са четиридесет и пет: Истрия, Томи, Калатис, Шабленска тузла, Карон Лимен, Яйлата, Тиризис, Бизоне, Дионисопол, Кранея, кк „св. Св. Константин и Елена“, Евксиноград, Мако шери, Одесос, Карантината, Галата, устието на р. Голяма Камчия, Черни нос, Виза, Навлохос, Месамбрия – юг, Равда, Анхиало, Таласакра, Чукалята, Атия, Акин, Аполония, Райски залив, Колокита, Херсонесос, Кендинар, Ватрохи, Маслен нос, Мириос, Асине, Урдовиза, Арапя, Царево, Варвара, Ахтопол, Бутамята, Резово, Инеада и Салмидесос. Обърнато е внимание, че от тях двадесет и седем със сигурност са принадлежали на селища, като за всички няма данни да е имало пристанищни съоръжения като вълноломни стени, които да са предпазвали пристанищните басейни от морските вълни. Изключение може би представляват единствено пристанищата при Аполония и по южния бряг на Варненското езеро. При останалите обекти са били използвани естествено защитени заливи при които е имало рифове, които през Античността са били над водата и са изпълнявали функцията на вълноломни стени. Правилно е обърнато внимание на факта, че пристанищата по западнопонтийското крайбрежие престават да функционират към края на VI или началото на VII в. Причините за това са най-разнострани, както поради повишаването нивото на морето, така и поради опустошителните варварски походи.

Интерес предизвиква и глава шеста, където е направена важната реконструкция на древни брегови линии и пристанищни басейни. За това е използвана цялата налична и достъпна информация. При възстановяването на античните ландшафти са съчетани археологическите и историческите данни с природно-географската обстановка по крайбрежието. Направен е изводът, че голяма част от естествените пристанища, които са съществували през Античността, днес не могат да се видят на съвременната карта. Много от заливите, както и някои от съществуващите тогава острови днес са ни известни в резултат на подводните интердисциплинарни проучвания, провеждани повече от 50 години. Почти всички пристанищни акватории са били предпазвани от рифове, които днес се намират под вода, но през Античността са били над водната повърхност и са представлявали естествени вълноломни стени. Предполага се, че някои от естествените вълноломни стени са били изкуствено преправяни и надградени, каквато практика е имало в Средиземноморието, въпреки че до този момент нямаме сигурни свидетелства.

Трябва да обърна внимание, че в дисертационният труд е направен преглед и анализ на значителен брой публикации на различни автори по темата. Вероятно за пръв път е направено изследване на движението на нивото на морето през последните 12 000 години, но съчетано с данните от историята и археологията. Направена е изключително добра класификация на пристаните и пристанищата по западния бряг на Черно море. Мисля, че в този труд са установени за пръв път и някои неизвестни до сега пристанища като това при Шабленското езеро, Мако шери, Св. св. Константин и Елена, Акин, Арапя и др.

В заключение на рецензирането на дисертацията на Пр. Пеев ще добавя, че в неговата работи се установява интердисциплинарния метод, според който използването на данни от различни дисциплини става, само ако достигнатите изводи в отделните науки почиват на собствени материали и методика на изследване. Пр. Пеев за сетен път ме убеждава в много доброто познаване на нашата и чуждестранна литература посветена на разглежданата от него тема. Изрично бих искал да подчертая уменията му убедително да конструира свои постановки и тези, което при относително ограничената и понякога едностранчива информация за епохата, изисква използването и съчетаването на разнообразни данни от различни информационни източници.

Както във всяко човешко творение в работата на докторанта се забелязват някои грешки и недотам точни изводи, но те в повечето случаи имат формален характер.

Мисля, че докторантът би трябвало да се спре по-подробно на историята на разгледаните пристанища и примерите от историческите извори, но това не е фатална грешка, защото това може да се направи при подготовката на дисертацията за печат, което горещо препоръчвам.

Към положителните страни на дисертацията ще добавя, че много добро впечатление прави ползването на съвременните тенденции при обработване на археологическия материал, което дава възможност за създаване на информационна база данни за компютърна обработка. Работата става добре разбираема и поради богатият прецизно изработен и представен илюстративен материал; снимки, таблици, графики и диаграми.

Смятам, че дисертацията на Преслав Пеев е разработена безупречно и много талантливо. Освен това приемам, че тя има несъмнен научен принос, особено с интердисциплинарния си подход при разрешаването на проблемите, към древната история на корабоплаването и живота по бреговете на морето. Дисертацията показва и задълбочените теоретични познания на автора, а приносът е още по-значителен и поради практическите умения на докторанта. След подробно запознаване с представените материали, актуалността на труда и неговото високо научно съдържание, отчитайки и цялостната изследователска дейност и личните качества на докторанта и фактът, че представените документи отговарят напълно на изискванията на ЗРАСРБ и съответните правилници за приложението му приемам, че имам безспорни основания да предложа на почитаемото научно жури да присъди на колегата Преслав Пеев научната и образователна степен „доктор“.

Варна
19.08.2014 г.

Професор д-р Валентин Плетньов

